

Identifying the components of teachers' intellectual capital: A phenomenological study

Elham Mohammadi: PhD student of Educational Management, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Gholamreza Sharifi Rad*: Faculty member, Department of Social Medicine, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Seifollah Fazlollahi Ghomshi: Faculty member, Department of Educational Management, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Abstract: The aim of this study was to design and present a model to identify the components of intellectual capital of selected primary school teachers in Qom province. The success of the education system, like any other human system, depends on a balanced attention to material and intellectual capital. Identifying intellectual property as a hidden and intangible aspect is important in organizational success. For this purpose, due to the tremendous capacity of qualitative approaches, especially the phenomenological method, a semi-structured interview was used. After the twentieth interview with teachers who were purposefully selected, data saturation was achieved, and the data were analyzed based on a Colaizzi's process. In addition, the data validation process was performed using member review, external audit, triangulation, and long-term involvement of the researcher in the research process. The research findings indicate that teachers' intellectual capital is more concerned with the desired situation rather than their current situation. Teachers' intellectual capital was classified in 3 main themes and a number of sub-themes including communication capital (communication with elements inside and outside the school), structural capital (managerial structure, teaching-learning structure, motivational structure) and personality capital (behavioral, verbal-nonverbal). Finally, by using the calculated intellectual capital, a step forward can be taken for the attraction, preparation, and enhancement of teachers in teacher training universities. The results of the present study indicate that teachers' intellectual capital is not in a good condition, and is sometimes associated with adverse effects.

Keywords: Intellectual capital, Teachers, Phenomenology, Qualitative research.

***Corresponding author:** Faculty member, Department of Social Medicine, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Email: sharifirad@hlth.mui.ac.ir

مقدمه

با گذشت بیش از یک دهه، شاهد رشد فزاینده‌ی از درک نقش سرمایه‌ی فکری در سازمان‌ها و تاثیرگذاری آن در سازمان‌ها هستیم. بر اساس یافته‌های حاصل از پژوهش‌های جدید، 94 درصد از مدیران اجرایی پذیرفته‌اند که درک مدیریت سرمایه‌ی فکری ضروری است. علاوه بر این، 50 درصد بر این باورند که مدیریت سرمایه‌ی فکری یکی از سه چالش بسیار مهم برای مدیریت است و 13 درصد بیان کردند مهم‌ترین چالش است (رز و همکاران 2005). اگر چه بهره‌مندی از سرمایه فکری در بین سازمان‌های مختلف از وجوه مشترک برخوردار هست؛ اما وجه افتراقی نیز دارد. برای مثال؛ سرمایه‌های فکری مورد نیاز برای نظام بانکداری- در برخی از وجوه - متفاوت از نظام آموزشی هست. از این رو شناسایی سرمایه‌های فکری هر سازمان - متناسب با بسترهای اجتماعی، فرهنگی، اکولوژیکی و ... ضروری به نظر می‌رسد. بدین ترتیب، نوشتار حاضر در بستر نظام آموزش و پرورش - به شناسایی مولفه‌های سرمایه فکری معلمان همت گمارده هست. سرمایه فکری در بسترهای متفاوت - تعاریف، شاخص‌ها و مدل‌های مختلفی را ارائه داده است. گالبرایت در سال 1969 برای اولین بار مفهوم سرمایه فکری را مطرح کردند. سرمایه فکری نوعی عامل تولید و دارایی که شامل سرمایه انرژی، زمین و فیزیکی تلقی می‌شود که سازمان‌ها برای رسیدن به موفقیت آن‌ها را با هم ترکیب می‌کنند، به بیان دیگر سرمایه فکری ابزاری فوق‌العاده برای تولید ارزش و توسعه اقتصادی است (بننتیس 2001).

چنین معتقد است واژه سرمایه فکری به‌نوعی اقدام فکری که چیزی فراتر از مفهوم تفکر است؛ سرمایه فکری فرایندی ایدئولوژیک و پویاتر از شکل ثابت سرمایه را دار است (چن 2009). سرمایه فکری اشاره به شایستگی‌های سازمان که عمدتاً با تجربه و تخصیص کارکنان آن مرتبط است؛ در واقع این دانش و تجربه افراد داخل سازمان است

که می‌تواند ارزش ایجاد کند (ایدی و ساده میری 1397). سرمایه فکری مجموعه‌ای از دانش، اطلاعات، دارایی‌های فکری، تجربه، رقابت و یادگیری سازمانی است که می‌تواند برای ایجاد ثروت به کار گرفته شود. در واقع سرمایه فکری تمامی کارکنان، دانش سازمانی و توانایی‌های آن را برای ایجاد ارزش افزوده در بر می‌گیرد و باعث منافع رقابتی مستمر می‌شود (یوزین 2015). صاحب‌نظران شاخص‌های سرمایه فکری را در سه بعد سرمایه انسانی، ساختاری، رابطه‌ای تقسیم نموده‌اند (رامیرز و همکاران 2007). سه عنصر اصلی و بسیار مهم سرمایه فکری شامل سرمایه انسانی؛ سرمایه ساختاری و سرمایه ارتباطی است. سرمایه انسانی به‌عنوان قلب سرمایه فکری بیان شده است و شامل مجموعه‌ای از دانش‌ها، مهارت، ابتکارات و توانایی کارکنان می‌باشد (سو و وانگ 2010). سرمایه رابطه‌ای شامل خلق ارزش افزوده برای تمامی بخش‌ها از جمله تأمین‌کنندگان، مشتریان، سرمایه‌گذاران و دولت و همچنین پوشش دادن به روابط است (رکزپی و همکاران 2013). و سرمایه ساختاری به فرایندی‌های استفاده شده در یک سازمان اشاره دارد که در یک چارچوب منظم ساخته و ذخیره شده است و باعث سرعت بخشیدن در جریان امور در کل سازمان می‌شود (سو و وانگ 2010). دستیابی به یک مدل نظری واحد برای سرمایه فکری کاری بسایر دشوار است. بدین ترتیب بسیاری از صاحب‌نظران و اندیشمندان از جمله (استورت 1991) (بونتس 1998) (ادوینستون و مالون 1997) (کک 2007) (چونگ 2008) (آبهایا وانسا 2011) (گوتری و پتی 2000) و (رودو و للیارت 2002) هر کدام به ارائه مدل‌های سرمایه فکری در بسترهای متفاوت همت گمارده‌اند (سو و وانگ 2010). در جدول (1) به خلاصه مدل‌های مذکور بسنده شده است.

جدول 1. سیر تاریخی مدل‌های سرمایه فکری

Table 1. Historical course of intellectual capital models

مدل‌ها	نویسنده	ابعاد سرمایه فکری
چونگ	چونگ (2008)	1. دارایی‌های بازار، 2. دارایی‌های فکری، 3. دارایی انسان محور، 4. دارایی‌های زیر ساختی
ارزیابی اطلاعات سرمایه فکری گزارش تحلیلی	آبهایوانسا (2011)	1. سرمایه انسانی، 2. سرمایه داخلی، 3. سرمایه خارجی
دانشگاه زوهانسبورگ	کک (2007)	1. سرمایه انسانی، 2. سرمایه مشتری، 3. سرمایه ساختاری
گوتری و پتی	گوتری و پتی (2000)	1. سرمایه داخلی، 3. سرمایه خارجی، 3. سرمایه انسانی
روش مالی اندازه گیری دارایی‌های ناملموس	رودو و للیارت (2002)	1. سرمایه انسانی، 2. سرمایه مشتری، 3. سرمایه ساختاری
بوتس	بوتس (1998)	1. سرمایه انسانی، 2. سرمایه ساختاری، 3. سرمایه مشتری
مدل سرمایه فکری	ادوینسون و مالون (1997)	1. سرمایه سازمانی، 2. سرمایه مشتری، 3. سرمایه انسانی
سرمایه فکری به عنوان تفکر مدیریتی	استورت (1991)	1. ارزش بازار، 2. دارایی‌های مشهود، 3. دارایی‌های نامشهود

مشکلات پیش رو را حل کنند. منابع انسانی عامل بسیار مهم در سازمان‌های دولتی و خصوصی مدارس است. مدارس باید در زمینه تأمین منابع انسانی و ارتقای نیروی انسانی و توجه این نیروها به سرمایه فکری باید در نظر گرفته شود (رابینز 1991).

سرمایه فکری به شایستگی‌های سازمان که عمدتاً با تجربه و تخصیص کارکنان آن مرتبط است اشاره دارد که در نتیجه از اهمیت بالایی برخوردار است. با بررسی ادبیات پژوهش مرتبط با سرمایه فکری می‌توان خلاء پژوهشی تحقیقات مرتبط را در نوع نگاه به مقوله سرمایه فکری دانست. بطوریکه اغلب تحقیقات مرتبط با نگاه پوزیتیویستی و کمی‌گرایانه به بررسی تاثیر و یا ارتباط سرمایه فکری با متغیرهای گوناگون پرداخته‌اند. بدین ترتیب، پژوهش حاضر در تلاش است تا با نگاه «چیستی‌گرایانه» و یا کیفی به شناخت مولفه‌های سرمایه فکری معلمان به طور مشخص معلمان برخی از مدارس استان قم بپردازد. بدین‌ترتیب سوال پژوهش این‌گونه مطرح می‌گردد: مولفه‌های سرمایه فکری معلمان منتخب در مدارس استان قم کدامند؟

روش کار

پژوهش حاضر در چارچوب رویکرد کیفی و با استفاده از روش پژوهش پدیدارشناسی صورت پذیرفته

پس از درک تعاریف شاخص‌ها و مدل‌های سرمایه فکری بایست دانست که سرمایه فکری در نظام مدرسه‌ای و در بین معلمان از چه جایگاه و اهمیتی برخوردار است. مدارس به عنوان نظام اجتماعی حساس و مهم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند. امروزه به دلیل گسترش علوم بشر، توسعه فناوری و پیشرفت‌های صنعتی، گرایش به سازمان‌های آموزش و پرورش امری فراگیر و جهانی شده است (صافی 1383). سنجش سرمایه فکری در مدارس به عنوان ابزاری مناسب جهت طراحی برنامه‌ریزی و استفاده از منابع در دسترس می‌باشد. همان‌گونه که دانش اهمیت و اولویت پیدا می‌کند کیفیت دانش تولیدشده به وسیله نظام‌های مدارس نیز به عنوان یکی از ابزارهای دستیابی به مزیت رقابتی اهمیت ویژه‌ای یافته است. مدارس در بیشتر کشورهای در حال توسعه می‌تواند با تربیت افراد خلاق نوآور و کارآفرین زمینه رشد و توسعه را فراهم نماید (استورت 1997). امروز سازمان‌ها به‌ویژه مدارس با تغییرات گسترده و رو به افزایشی در مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، منابع انسانی و آموزشی و فناوری رو به رو شده‌اند. چنانچه مدارس بتوانند در مقابل تغییرات و تحولات واکنش خوبی نشان دهند، می‌توانند مسائل و

منطقی، بلکه بر ساختار تجربه توجه می‌کند. چنین تحقیقی درصدد روشن کردن ماهیت این ساختارها، همان‌گونه که در آگاهی فرد ظاهر می‌شوند است (امامی سیگارودی و همکاران 1391).

اطلاع‌رسان‌ها با روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع ملاکی، از میان معلمان در سطح چهار مدرسه دوره ابتدایی در منطقه 1 استان قم انتخاب شدند. ملاک ورود به مطالعه برای معلمان - تمایل به مصاحبه بود. شرط الزامی برای شروع مصاحبه اختیاری بودن ورود و خروج اطلاع‌رسان‌ها تعیین شد. داده‌های موردنیاز با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته، و با استفاده از ضبط صوت جمع‌آوری شد. قبل از مصاحبه سؤالات تحقیق با استفاده از ایمیل در اختیار اطلاع‌رسان‌ها قرار داده شد و ضمن اطمینان از محرمانه ماندن اطلاعات، مجوز ورود در جریان مصاحبه اخذ گردید. طول مدت مصاحبه بین 15 تا 35 دقیقه بر اساس تمایل اطلاع‌رسان‌ها متغیر بود و هر مصاحبه برای هر اطلاع‌رسان ابتدا با سؤالات کلی آغاز و به تدریج بر اساس تحلیل داده‌ها با سؤالات اکتشافی ادامه یافت. اشباع داده‌ها با اطمینان بالا در بیستمین نفر حاصل شد. در جدول (2) ویژگی‌های جمعیت شناختی شرکت‌کنندگان نمایش داده شده است.

است (کرسول، 2007 به نقل از (زارعی 1397). پدیدارشناسی در دهه اول قرن بیستم تحت تاثیر فیلسوف آلمانی ادمنوند هوسرل توسعه یافته است (فوکمن 2008) به نقل از (زارعی 1397). هوسرل در نظر داشت تا با ایجاد یک رویکرد دقیق و بی‌طرفانه به یک فهم اساسی از ادراک و تجربیات بشر دست پیدا کند (فوکمن 2008) به نقل از (محمدی و همکاران 1398). به عبارت دیگر، پدیدارشناسی روشی است که سعی در درک یک پدیده ویژه از طریق شرح تجربه، شرایط آن تجربه و مردمی که در آن شرایط زندگی می‌کنند دارد. توجه به تجربه و شرح آن از خصوصیات محوری تحقیق پدیدارشناسانه است (علی احمدی و نهایی، به نقل از (صفایی موحد 1389). پدیدارشناسی را می‌توان به دو دسته پدیدارشناسی توصیفی ایجاد شده توسط هوسرل و پدیدارشناسی تفسیری ایجاد شده توسط هایدگر تقسیم کرد (فوکمن 2008) به نقل از (زارعی و همکاران 1398). پدیدارشناسی تفسیری هنگامی مورد استفاده قرار می‌گیرد که سوال تحقیق می‌خواهد به کنه پدیده دست پیدا کند و پژوهشگر از دخالت تجربیات و ادراک خود در فرایند تحقیق نمی‌تواند صرف‌نظر کند. در مقابل، پدیدارشناسی توصیفی، تحقیقی توصیفی است که نه صرفاً بر شواهد تجربی متکی است و نه بر استدلال‌های

جدول 2. اطلاعات جمعیت شناختی شرکت‌کنندگان

Table 2. Demographic information of the participants

شماره شرکت‌کننده	جایگاه شغلی	جنسیت	نام مدرسه	شماره شرکت‌کننده	جایگاه شغلی	جنسیت	نام مدرسه
1	آموزگار	مرد	x	11	معاون	مرد	v
2	آموزگار	مرد	y	12	آموزگار	مرد	z
3	آموزگار	مرد	v	13	معاون	زن	x
4	آموزگار	زن	z	14	آموزگار	زن	x
5	آموزگار	مرد	x	15	آموزگار	زن	z
6	آموزگار	مرد	y	16	آموزگار	زن	y
7	آموزگار	زن	v	17	مراقب سلامت	مرد	y
8	آموزگار	زن	z	18	مراقب سلامت	مرد	v
9	معاون	مرد	x	19	مراقب سلامت	مرد	v
10	معاون	مرد	y	20	مراقب سلامت	زن	x

نیز کاملاً رعایت شد. پژوهش حاضر با کد اخلاق IR.IAU.TMU.REC.1399.247 ثبت شد.

یافته ها

با توجه به نکات مشترک از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته این نتیجه کلی حاصل شد: سرمایه‌های فکری احصاء شده توسط معلمان متناسب با بستر نظام مدارس است و تفاوت‌های اساسی با سایر سازمان‌ها دارد. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که معلمان سرمایه‌های فکری خود در 3 مضمون اصلی شامل ارتباط با عناصر بیرونی مدرسه، سرمایه‌های ساختاری (ساختار مدیریتی، ساختار یاددهی و یادگیری و ساختار انگیزشی) و ساختار شخصیتی (رفتاری، کلامی- غیرکلامی) بیان کرده‌اند. در گام بعدی از دل اظهارات مرتبط و مهم مصاحبه‌شوندگان مفاهیم فرموله استخراج شد. در این مرحله بدون توجه به تکراری بودن مفاهیم فرایند استخراج کدهای اولیه ادامه پیدا کرد.

لازم به ذکر می‌باشد که راهبرد هفت مرحله‌ای (گلابزی 1997) برای تحلیل یافته‌ها مورد استفاده قرار گرفته است (ابوسوشا 2012) (عبادی 1388) به نقل از (مکیلانی و همکاران 1397). تحلیل یافته‌ها در هفت مرحله شامل، رونویسی مصاحبه‌ها (شامل: 20 متن، 30 صفحه، 320 خط)، شناسایی اظهارات مرتبط با بحث (شامل: 126 اظهار مهم از 20 متن)، فرموله کردن مفاهیم از دل اظهارات مرتبط (شامل: 126 مفهوم فرموله شده از دل 126 اظهار مهم)، مشخص کردن دسته‌های موضوعی و مضامین اصلی (شامل: 2 مضمون اصلی و 6 مضمون فرعی)، توصیف جامع از پدیده مورد نظر، تقلیل سازی یافته‌ها و در نهایت اعتبار یابی با استفاده از بازبینی اعضا صورت پذیرفت. به منظور اعتباربخشی نهایی به یافته‌ها علاوه بر بازبینی توسط اعضا از سه روش ممیزی بیرونی، چند سویه سازی و درگیری طولانی مدت پژوهشگران در جریان مصاحبه استفاده شده است. در این پژوهش موازین اخلاقی شامل اخذ رضایت آگاهانه، تضمین حریم خصوصی و رازداری رعایت شد. همچنین زمان تکمیل پرسشنامه‌ها ضمن تأکید به تکمیل تمامی سؤال‌ها، شرکت کنندگان در مورد خروج از پژوهش در هر زمان و ارائه اطلاعات فردی مختار بودند و به آنها اطمینان داده شد که اطلاعات محرمانه میماند و این امر

جدول 3. استخراج مفاهیم فرموله شده از دل اظهارات مرتبط

Table 3. Extraction of the concepts formulated from the related statements

مفاهیم فرموله شده Formulated Meanings	اظهارات مرتبط و مهم significant statement	ردیف
– دارا بودن نگرش سیستمی از سرمایه فکری معلمان در مدارس است.	به نظر من سرمایه فکری معلم در درجه اول دارا بودن نگرش سیستمی است	مشارکت کننده 1
– معلمان باید از روش‌های تدریس متنوع استفاده نمایند.	باید روش‌های متنوعی برای تدریس داشته باشند تا بتواند با استفاده از روش‌های جذاب ایجاد انگیزه کنند و دانش آموزان را به سمت فرا گرفتن بحث‌های آموزشی سوق دهند.	مشارکت کننده 2
– علاقه مندی به شغل معلمی	معلم باید به کارش علاقه داشته باشد. زیرا هنگامی با علاقه با دانش آموزان کار کند. می‌تواند انتظار یک شاکار داشت باشد. و مهم تر این که قبل از اینکه بکارش علاقه داشته باشد باید به انسانیت علاقه داشته باشد. چون آن چیزی که مخاطب معلم است، شخصیت انسان‌ها است.	مشارکت کننده 3

<p>– ویژگی های آموزشی مانند تسلط بر محتوی درسی؛ تدریس در مدارس برتر و رقابت محور از خصیبه های معلم هست.</p>	<p>به نظر من هم ویژگی های آموزشی و هم رفتاری در موفقیت یک معلم خوب تاثیر دارد. از لحاظ آموزشی یک معلم خوب باید طوری به مطالب درسی تسلط داشته باشد که همیشه در ذهنش این باشد که مخاطب او قوی ترین دانش آموز است و در جواب دادن به سوالاتش کم نیاورد و این به وجود نمی آید مگر اینکه مطالعه زیادی روی کتاب های درسی رسمی حتی بی اهمیت ترین مطالب داشته باشد</p>	مشارکت کننده 4
<p>– اعتماد به نفس بالا از سرمایه های وجودی معلمان هست.</p>	<p>سرمایه فکری معلم می‌تونه اعتماد به نفس باشه؛ کسیکه هنوز به خودباوری نرسیده و شناختی از خود و توانمندی‌هایش ندارد؛ قطعاً قادر نخواهد بود تا به بچه ها در شناخت خودشان کمک و راهنمایی کند. معلمی که اعتماد به نفس بالا دارد؛ نیازی به تایید شدن از جانب اولیاء و همکاران ندارد بنابراین مطابق میل دیگران کلاس را اداره نمی کند. بلکه با شیوه ی صحیح به اداره کلاس می پردازد.</p>	مشارکت کننده 5
<p>– اولین سرمایه ای که یک معلم داشته باشد این است که شغلی و کاری را دوست داشته باشد.</p>	<p>به نظر من اولین سرمایه ای که یک معلم باید داشته باشد این است که شغلی و کاری را دوست داشته باشد و علاقه داشته باشد چون بعضی وقت ها آن قدر در کلاس خسته می شوند که اگر کاری را دوست نداشته باشند ممکن است آن را رها کنند.</p>	مشارکت کننده 6
<p>– یادگیری مداوم و پیوسته یکی از سرمایه های بارز معلمان هست.</p>	<p>یک معلم خوب هیچ وقت یادگیری خود را متوقف نمی کند. یادگیری مداوم و پیوسته یکی از ویژگی های بارز معلمان خوبی و کارآمد است. یک معلم موفق هیچ وقت به دست آوردن دانش خود را متوقف نمی کند.</p>	مشارکت کننده 7
<p>– آگاهی نسبت به پایه تحصیلی خود</p>	<p>به نظر من آموزگار خوب باید به پایه تحصیلی تخصصی خود اشراف کامل داشته باشد و در ضمن به ارتباط طولی و عرضی پایه های مختلف واقف باشد .</p>	مشارکت کننده 8
<p>– خلاقیت در ابداع روش های تدریس و تهیه و سایل آموزشی</p>	<p>یک معلم باید خلاق باشد تا با ابداع روش های تدریس و تهیه وسایل آموزشی به خوبی بتواند مباحث را حل و فصل کند</p>	مشارکت کننده 9
<p>صورت جداگانه ذیل مضامین فرعی و اصلی قرار گرفتند و در نهایت با اشتراک نظرات صورت پذیرفته مولفه‌های سرمایه فکری معلمان مدارس منتخب در استان قم به شرح جدول (4) استخراج گردید.</p>	<p>برای تعیین مفاهیم فرموله شده نهایی هر یک از مفاهیم در جدول تفاوت‌ها و شباهت‌ها قرار گرفت و فرایند تقلیل سازی از یافته‌ها صورت پذیرفت و مفاهیم فرموله شده نهایی استخراج گردید. سپس هر یک از مفاهیم فرموله شده توسط پژوهشگر، استاد راهنما و استاد مشاور به</p>	
جدول 4. مضامین اصلی و فرعی استخراج شده		
Table 4. The main themes and sub-themes extracted		
مضامین اصلی	مضامین فرعی	مثال‌هایی از مفاهیم فرموله شده
سرمایه‌های ارتباطی معلمان	ارتباط با عناصر درونی مدرسه	برقرار ارتباط صحیح با دانش آموزان به منظور افزایش اعتماد به نفس آنان. توانایی ارتباط صمیمی توأم با قاطعیت با معلمان دیگر.
	ارتباط با عناصر بیرونی مدرسه	کمک گرفتن از همکاران و مشاوران مدرسه برای مشکلات دانش آموزان . ارتباط با والدین در خصوص کودکان دارای ناتوانی و اختلالات یادگیری ارتباط با والدین در خصوص مسائل فرزندپروری
سرمایه های ساختاری	ساختار مدیریت کلاس	دادن فرصت جبران به دانش آموزان و زود اخراج نکردن دانش آموز از کلاس به فعالیت و داشتن دانش آموزان ضعیف با استفاده از فرایند تشویق مدیریت زمان تدریس پرهیز از قضاوت ناصحیح نسبت به دانش آموزان.

مهارت های معلم در توضیح دادن درس؛ در پریش از فراگیران، در برخورد با پریش فراگیران و در برابر پریش هایی که پاسخ آن ها را نمی دانند	مهارت های معلم در ارزشیابی از فراگیران
معلم باید از انگیزش شغلی برخوردار باشد و به شغلی علاقه مند باشد.	معلم باید میل به مطالعه داشته باشد.
قاطعیت و جسور بودن معلم	رعایت عدالت در رفتار
برگویی نکردن	قدرت بیان سلیس و روان
ساختار یاددهی - ساختار یادگیری	ساختار انگیزشی
رفتاری	سرمایه های شخصیتی
کلامی و غیر کلامی	معلمان

بحث و نتیجه گیری

با توجه به تحقیقات انجام شده در پیشینه پژوهش به آن اشاره شد و همچنین پژوهش حاضر در مدارس، نشانگر آن است که مسئله سرمایه فکری معلمان از وضعیت مطلوبی برخوردار نبوده و گاه با تاثیرات معکوسی نیز همراه بوده است. بطوریکه برخی از معلمان در مصاحبه های خود اشاره داشتند: «یا سرمایه ی فکری وجود ندارد و یا اگر وجود دارد به درستی مورد استفاده قرار نگرفته است با این حال به نظر بنده (مصاحبه شونده) تنها نقطه ی قوت آموزش و پرورش وجود روابط و گروه های غیررسمی بسیار قوی در داخل سیستم آموزشی می باشد که آن هم موفقیت های نسبی برای گروه های ذینفع را در پی خواهد داشت». با این حال؛ پژوهش حاضر مولفه های سرمایه فکری معلمان در مدارس منتخب استان قم را شامل سرمایه های ارتباطی اعم از ارتباط معلمان با درون و بیرون مدرسه و سرمایه های ساختاری شامل ساختار یاددهی - یادگیری معلمان، ساختار انگیزشی، ساختار مدیریتی و ساختار شخصیتی معلمان معرفی نموده است. البته به نظر می رسد مولفه های احصاء شده بیش از آنکه معرف وضعیت موجود دارای های فکری معلمان باشد به وضعیت مطلوب آن ها اشاره دارد. «من الان نمی توانم به شما بگویم که آیا واقعا این ویژگی ها و یا به قول شما سرمایه های فکری؛ تو من وجود داره یا نه؟ ولی این میتونم بگویم که یک معلم موفق باید این سرمایه ها رو

داشته باشه». اگر چه کم کردن شکاف بین وضعیت موجود و مطلوب سرمایه فکری معلمان خود نیازمند بکارگیری یکسری سرمایه های فکری توسط بازیگران نظام آموزش و پرورش هست - اما پژوهشگران بر این باور هستند که برای رسیدن به وضعیت موجود؛ ترسیم وضعیت مطلوب ضروری است و مولفه های دارای های فکری شناسایی شده در پژوهش حاضر می تواند منجر به آگاهی معلمان و بازیگران آموزشی به منظور تقلیل فاصله بین وضع موجود و مطلوب سرمایه های فکری معلمان گردد. نخستین سرمایه فکری احصاء شده توسط معلمان سرمایه فکری ارتباطی نام گرفت. (آندریسن 2005) معتقد است سرمایه رابطه ای به مفهوم توسعه یافته مفهوم سرمایه مشتری اشاره می کند که مشتمل بر دانش موجود در همه روابطی که سازمان با مشتریان، رقبا، دولت و تأمین کنندگان برقرار می کند - می باشد (نجفی و بیات 1398). و (یاسو و وانگ 2010) معتقدند سرمایه رابطه ای در مدارس شامل اقدامات جمعی در اجتماعات توصیف شده به منظور خلق ارزش افزوده و پوشش دادن روابط می باشد. سرمایه فکری ارتباطی احصائی در دو زیر مولفه ارتباط با عناصر درونی و بیرونی مدرسه معرفی شده اند. معلمان نیازمند این هستند تا بتوانند با دانش آموزان ارتباط برقرار کنند. (اپستاین و همکاران 2004) معتقدند ارتباط صحیح با دانش آموزان موجب افزایش اعتماد به نفس در آنان خواهد شد. همچنین از دیگر سرمایه های ارتباطی شناسایی شده توسط معلمان در درون مدرسه می توان به توانایی ارتباط صمیمی توأم با قاطعیت با

باشد. دیگر ارتباطات بیرونی شامل ارتباط با سازمان های فرهنگی برای اردوهای دانش آموزی، همفکری و مشورت با سازمانهای مرتبط بیرونی (مانند کانون پرورش فکری، کانون جلوگیری از آسیب های اجتماعی و ...)، ارتباطات رسمی و غیر رسمی با سایر معلمان در مدارس دیگر، ارتباطات رسمی و غیر رسمی با پژوهشگاه ها و اندیشکده های مرتبط و ارتباط با ساختارهای سازمانی مرتبط در وزارت آموزش و پرورش شناسایی گردیده بود. دومین سرمایه فکری احصاء شده توسط معلمان سرمایه ساختاری نام گرفت. (دیز و همکاران 2010) معتقدند سرمایه ساختاری به عنوان توانایی سازمان شرکت، فرایندها و سیاستها و ... در برآوردن تقاضا و نیازمندی بازار ملاحظه می شود که این موارد شامل دستگاههای اطلاعاتی، رویکردهای رایج، زیرساختها و فرهنگ سازمانی می شود.

همچنین شاخص های ساختاری شامل فرهنگ سازمانی، یادگیری سازمانی، فرایند عملیاتی و سیستم اطلاعات هست. همچنین سرمایه ساختاری در مدارس اشاره دارد به پایگاه اطلاعات، نمودار سازمانی، نقش راهنما و هر چیزی که ارزش آن در سازمان بیش از ارزش مالی می باشد (بنیتس و همکاران 2000). سرمایه های ساختاری در پژوهش حاضر شامل ساختار مدیریتی، ساختار یاددهی-یادگیری و ساختار انگیزشی معلمان می باشند. مدیریت کلاس درس همواره با رویکرد دانش آموز محوری، معلم محوری یا تلفیقی از هر دو بوده است. سبک معلم محوری بیشتر بر پیشرفت تحصیلی و سبک دانش آموز محوری بر حفظ استقلال و کسب مهارت های زندگی استوار بوده است. در رویکرد سوم به هر دو بعد توجه می شود و در سبک چهارم، معلم به دانش آموز و موضوع درس بی توجه است بنابراین، سبک رها شده تلقی می شود (اسپالدینگ 1377) به نقل از (صمدی و همکاران 1387). سرمایه های ساختار مدیریتی معلمان- احصا شده در پژوهش حاضر تلفیقی از سه رویکرد مزبور می باشد. یعنی جایی که معلم با تقسیم وظایف بین دانش

معلمان دیگر، کمک گرفتن از همکاران و مشاوران مدرسه برای مشکلات دانش آموزان، همکاری با مدیر در بخشنامه ارسالی به مدرسه، توجه به ارتباط طولی و عرضی پایه های مختلف تحصیلی، آگاهی نسبت به پایه تحصیلی خود، تقویت میل به حرف زدن در دانش آموزان، کسب تجربه از دیگران در بسترهای مختلف از جمله درس پژوهی، استفاده از گروه گرایی در تدریس و انطباق پذیری با دانش آموزان بدخلق اشاره نمود.

ارتباط با عناصر بیرونی مدرسه از دیگر سرمایه های ارتباطی معلمان شناسایی گردید. با عبور از دوره سنت گرایی، نومفهوم گرایی در امور آموزشی مدارس- به ویژه در حوزه مطالعات برنامه درسی - به مصنف ظهور رسید. طرفداران این رویکرد دیگر به مانند سنت گرایان که تنها فعالیت در حوزه امر را منوط به طراحی، تدوین، اجرا و ارزشیابی می دانستند، فکر نمی کردند، بلکه به امر پیچیدگی و برخورداری از ابعاد گوناگون در این امور معتقد بودند. اینها به ویژه پاینار به هویت های سیاسی، هنری، زیست محیطی و... (پاینار و همکاران 1995) (فتحی و اجارگاه 1397) و به معنای دقیق تر به مسائل روز جامعه و اهمیت آنان در برنامه های درسی اعتقاد و افری داشتند. طرفداران دیدگاه نومفهوم گرایی بر این عقیده بودند که نمی توان به طور کامل برنامه ها را شامل مبدأ و مقصد مشخص دانست، بلکه می بایست در برنامه های درسی فرصت یا مرحله ای نیز برای موضوعات نوظهور قائل شد. ارتباط معلمان با سازمان های اجتماعی و عنصر بیرونی مدرسه اشاره به هماهنگی منابع و خدمات برای والدین، دانش آموزان و معلمان با گروه های اجتماعی نظیر؛ صاحبان مشاغل، دینفعان آموزشی، سازمان های فرهنگی و مدنی، دانشگاه ها و دانشکده ها دارد (اپستاین و همکاران 2004) به نقل از (زارعی و همکاران 1397). عمده ارتباطات بیرونی احصائی توسط معلمان اشاره به ارتباط با والدین در خصوص کودکان دارای ناتوانی؛ مسائل فرزندپروری، یادگیری در خانه و تکالیف یادگیری، تصمیم گیری های آموزشی و تغییرات برنامه درسی می -

آموز، معلم و همه‌ی افراد دخیل در یادگیری، هم در مسئولیت و هم در نتیجه‌ی کار سهیم‌اند (ریچ و والکر 1997).

شاید می‌توانستیم تمام مولفه‌های سرمایه‌فکری اشاره شده توسط معلمان را ذیل مقوله شخصیت قرار دهیم. اما نظر به بررسی دقیق و موشکافانه تمام عنصر دخیل در سرمایه‌فکری معلمان لازم دانستیم تا تک تک مولفه‌ها در سر جای خود مورد بررسی قرار بدهیم. پژوهش حاضر سرمایه‌شخصیتی معلمان را در دو مضمون فرعی شامل سرمایه‌گفتاری و کلامی-غیرکلامی معلمان تقسیم‌بندی نمود. همسو با نتایج این تحقیق (مظفری پور 1395) در تحقیق خود ویژگی‌های شخصیت معلمان اثربخش و کاریزماتیک را تبیین نموده است. با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌گردد سرمایه‌های فکری شناسایی شده در این تحقیق (سرمایه‌های ارتباطی، سرمایه‌های ساختاری و سرمایه‌های شخصیتی معلمان) و سایر تحقیقات مشابه و همچنین تحقیقات آینده به عنوان مبنایی برای بکارگیری، آماده‌سازی و پیشرفت معلمان در مراکز تربیت معلم بکارگرفته شود. به منظور افزایش سرمایه‌ارتباطی در معلمان پیشنهاد می‌گردد ذینفعان امر به تشکیل نقشه منابع اجتماعی در بین معلمان و دیگر کارکنان مدارس همت گمارند. با بکارگیری این راهبرد معلمان می‌توانند نسبت به نقاط ضعف و قوت خود آگاهی پیدا کرده و در صدد رفع آن بر خواهند آمد. در ارتباط با سرمایه‌های ساختاری معلمان پیشنهاد می‌گردد در دانشگاه فرهنگیان ماده‌درسی به نام مدیریت کلاس درس گنجانده شود. ساختار یاددهی - یادگیری معلمان ضمن توجه به ارتباطات چند سویه با دانش آموز، خانواده و نهاد اجتماعی، از حافظه محوری محض فاصله گرفته و به سمت رشد مهارت‌های مورد نیاز - متناسب با قرن حاضر حرکت نماید. نتایج تحقیق نشان داد ویژگی‌های فردی یکی از عوامل مهم در انگیزش معلمان محسوب می‌شود که در میان عوامل فردی، مشغله‌های ذهنی و روانی مهم‌ترین نقش را دارند. از این رو، کاهش مشغله-

آموزان - مسئولیت‌های کلاسی را به آنان محول می‌نماید و یا به تصحیح و اصلاح اشتباهات دانش‌آموزان می‌پردازد و از پاسخ‌های اشتباه دانش‌آموزان ناراحت نمی‌شود و از پاسخ‌های درست آن‌ها ذوق زده - اینجاست که وی از سبک مدیریت کلاس دانش‌آموز محوری استفاده نموده است. از طرف دیگر، تهیه طرح درس و سازماندهی مطالب از قبل، مدیریت زمان تدریس، پرهیز از قضاوت ناصحیح بین دانش‌آموزان، برخورد با عوامل مزاحم یادگیری و به دور بودن معلم از اداهای اضافی در سر کلاس درس - نمودهای از مدیریت معلم محوری او محسوب می‌گردند. و یا زمانی که معلم بر مبنای وضع قوانین دو طرفه کلاس درس را چیدمان می‌کند، در موقع وضع قوانین بین دانش‌آموزان تبعیض نمی‌گذارد، به دانش‌آموزان فرصت جبران می‌دهد و آنان را زود از کلاس درسی اخراج نمی‌کند و با استفاده از فرایند تشویق بچه‌های ضعیف را به فعالیت و می‌دارد از سبک مدیریت تلفیقی برای مدیریت کلاس درس بهره‌جسته است. یاددهی و یادگیری به طور کلی به مجموعه فعالیت‌هایی که بر اثر تعامل هدفدار بین مربی، دانش‌آموز و مواد درسی صورت می‌گیرد اطلاق می‌گردد مشروط به اینکه موجب «یادگیری» گردد (شعبانی 1389). به منظور تبیین سرمایه‌های ساختار یاددهی - یادگیری معلمان نیازمند این هستیم که در ابتدا با ویژگی‌های یاددهی - یادگیری موثر در نظام مدرسه‌ای آشنا شویم. ریچ و والکر ویژگی‌های یاددهی - یادگیری را این گونه بر می‌شمارد: همه یادگیرندگان طیف گسترده‌ای از دانش و تجارب را با خود حمل می‌کنند که محصول «محیط یادگیری» آن‌ها است؛ یادگیری در متن و فضای فرهنگی - اجتماعی به خصوص وقوع می‌یابد؛ یادگیری یک فرایند مادام‌العمر است و در طول حیات یک فرد به طور مستمر ادامه دارد؛ یادگیرندگان به روش‌های مختلف یاد می‌گیرند؛ یادگیرندگان به روش‌های متفاوت مهارت - های تفکر و عمل را بروز می‌دهند؛ یادگیری می‌تواند از طیف گسترده‌ای از روش‌ها و فناوری بهره‌گیری کند؛ یادگیری و آموزش تلاشی جمعی تلقی می‌شود؛ دانش -

Fathi Vajargah, K 2018. Towards the Third Wave in Iranian Curriculum Studies: Moving Beyond Neo-Conceptualism, in Search of Pluralism in Curriculum Climates, *Bi-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*, Vol. 9, No. 18, Pp. 69-45. [in Persian].

Lu, WM 2012. Intellectual capital and university performance in Taiwan. *Economic Modeling*, 2012, Vol. 12, No. 9, Pp. 108 -1089.

Makilani, H, Durrani, K, Salehi, K 2018. Phenomenological analysis of students' religious beliefs and solutions to reduce existing challenges and harms. *Religion and Communication*, Vol. 25, No, 1, Pp. 157-192. [in Persian].

Mohammadi Pouya, S & et all 2019. Phenomenological barriers to sex education curriculum in high school. *Religion and Communication*, Vol. 26, No, 55, Pp. 303-334. [in Persian].

Mozaffaripour, R 2016. Explain the characteristics of a charismatic teacher as a model of an effective teacher. *Educational Innovations*, Vol. 15, No. 2, Pp. 135-155. [in Persian].

Polatcan, M, Balci, A 2019 Social Capital Wealth as a Predictor of Innovative Climate in Schools. *International Journal of Contemporary Educational Research*, Vol. 6, No. 1, Pp. 183-194.

Ramezan, M 2011. Intellectual capital and organizational organic structure in knowledge society: How are these concepts related? *Information Management*, Vol. 31, Pp. 88-95.

Ramírez Y, Lorduy C, Rojas J A 2007. Intellectual capital management in Spanish universities, *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 4, No. 8, Pp. 732 – 748.

Reece, I, Walker, S 1997. Teaching, Training and Learning - *Business Education Publishers*.

Rexhepi, G, Ibraimi, S, Veselic, N 2013. Role of intellectual capital in creating enterprise strategy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 75, Pp. 44 – 51.

Robbins, S 1991. Organizational behavior, concept, controversies, and

های ذهنی و روانی می تواند در سطح انگیزش معلمان موثر باشد. در ارتباط با سرمایه‌های شخصیتی پیشنهاد می‌گردد قبل از به کارگیری معلمان – آزمون‌های شخصیتی روانشناسی بتوانند جنبه‌های متفاوت شخصیت افراد را لایه‌کاوای نمایند – تا بتوانیم کارزماترین افراد را برای این شغل انتخاب نماییم.

Reference

Abdullaha, D, Sofiana, S 2012 The relationship between intellectual capital and corporate performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 40, PP. 537-541.

Azizzadeh, F & et all 2013. Ranking of motivational factors of teachers in District 1 of Urmia city using AHP method. *Virtual Conference of Education Guides*. [in Persian].

Bontis, N 2001. Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: framing and advancing the state of the field. *Managing Organizational Knowledge*, (pp. 271-301). Canada. *Managing Organizational Knowledge*.

Bontis, N, Chue Chong Keow, W, Richardson, S 2000. Intellectual Capital and business performance in Malaysian industries. *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 1, No. 1, Pp. 1-10.

Chan, KH 2009. Impact of intellectual capital on organizational performance: An empirical study of companies in the Hang Seng index. *Learn Organ*, Vol. 16, No. 1, Pp. 22-39.

Chen, A, Chen, R 2007. Design patent map: an innovative measure for corporative design strategies. *Engineering Management Journal*, Vol. 19, No. 3, Pp. 14-29.

Emami Sigaroudi, A & et all 2012. Qualitative research methodology: Phenomenology. *Comprehensive Journal of Nursing and Midwifery*. Vol. 22, No. 68, Pp. 63-56. [in Persian].

Epstein, JL, Jansorn, NR 2004. School, family, and community partnerships: Link the plan. *Education Digest*, Vol. 69, No. 6, Pp. 19-23.

- Shabani, H 2019. Educational skills. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Position). [in Persian].
- Shafiabadi, A, Naseri, Gh 2002. Theories of psychotherapy and counseling. Tehran: University Publishing Center. [in Persian].
- Uziene, L 2015. Open Innovation, Knowledge Flows and Intellectual Capital, *Proceedings of the Social and Behavioral Sciences*, Vol. 213, Pp. 1011 – 1022.
- Zarei, A 2018. Analysis of Parental Involvements in Secondary Schools, Master Thesis, University of Tehran, Iran
- Zarei, A, Dehghani, M, Salehi, K 2018. An Analysis of the Limitations of Parental Involvement in Secondary Schools: A Phenomenological Study. *Bi-Quarterly Journal of Theory and Practice in the Curriculum*, Vol. 7, No. 14, Pp. 71-96. [in Persian].
- applications, *Prentice –Hall of India private Limited*, New Delhi.
- Roos, G, Pike, S Fernstrom, L 2005. *Managing Intellectual Capital in Practice*. UK, Elsever Inc.
- Safaei Movahed, S, Attaran, M, Tajik Ismaili, A 2010. Analysis of Hidden Norms (Hidden Curriculum) Affecting Supervisor Selection: A Phenomenological Study. *Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*. Vol. 1, No. 1, Pp. 37-9. [In Persian].
- Samadi, P & et all 2008. Explaining the learning atmosphere based on the components of classroom management in middle schools in Urmia, *Quarterly Journal of New Educational Thoughts*, Vol. 13, Pp. 155-176. [In Persian].
- Samiei Zafarghandi, Morteza and Kathiri, Neda 2017. The contribution of intellectual capital and knowledge management in teachers' learning. *Family and Research Quarterly*, Vol. 14, No. 2, Pp. 103-88. [in Persian].

مجله‌ی توسعه‌ی آموزش جندی‌شاپور
فصلنامه‌ی مرکز مطالعات و توسعه‌ی آموزش علوم پزشکی
سال دوازدهم، ویژه‌نامه 1400

شناسایی مولفه‌های سرمایه فکری معلمان: مطالعه‌ای با رویکرد پدیدار شناسانه

الهام محمدی: دانشجوی دکتری، گروه مدیریت آموزشی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
غلامرضا شریفی راد*: عضو هیئت علمی، گروه پزشکی اجتماعی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
سیف‌اله فضل‌الهی قمشی: عضو هیئت علمی، گروه مدیریت آموزشی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

چکیده: پژوهش حاضر با هدف طراحی و ارائه مدلی برای شناسایی مولفه‌های سرمایه‌های فکری معلمان ابتدایی منتخب در استان قم انجام گرفت. موفقیت نظام آموزش و پرورش همانند سایر نظام‌های انسانی در گرو توجه متعادل به سرمایه‌های مادی و فکری می‌باشد. شناسایی دارایی‌های فکری به عنوان وجه پنهان و ناملموس در موفقیت سازمانی حائز اهمیت می‌باشد. بدین منظور و با توجه به ظرفیت شگرف رویکردهای کیفی و به ویژه روش پدیدار شناسی، از مصاحبه نیمه‌ساختارمند استفاده شد که در بیستمین مصاحبه با معلمان که به صورت هدفمند انتخاب شد، به حالت اشباع رسید و داده‌های حاصل با راهبرد گلازی تحلیل شد. ضمناً فرایند اعتبار بخشی به داده‌ها با استفاده از بازبینی اعضاء، ممیزی بیرونی، چندسویه سازی و درگیری طولانی مدت پژوهشگر در فرایند تحقیق انجام شد. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که سرمایه‌های فکری معلمان بیش از آنکه معرف وضع موجود آنان باشد به وضع مطلوب اشاره دارد. سرمایه‌های فکری معلمان در 3 مضمون اصلی و تعدادی زیرمضمون شامل سرمایه‌های ارتباطی (ارتباط با عناصر درون و بیرون مدرسه)، سرمایه ساختاری (ساختار مدیریتی، ساختار یاددهی-یادگیری، ساختار انگیزشی) و سرمایه‌های شخصیتی (رفتاری، کلامی-غیرکلامی) طبقه بندی شده است. در نهایت، با بکارگیری سرمایه‌های فکری اعضاء شده می‌توان گامی رو به جلو برای جذب، آماده‌سازی و پیشرفت معلمان در دانشگاه‌های تربیت معلم برداشت نتایج پژوهش حاضر نشانگر آن است که مسئله سرمایه فکری معلمان از وضعیت مطلوبی برخوردار نبوده و گاه با تاثیرات معکوسی نیز همراه بوده است.

واژگان کلیدی: سرمایه فکری، معلمان، پدیدارشناسی، پژوهش کیفی.

***نویسنده مسؤول:** عضو هیئت علمی، گروه پزشکی اجتماعی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

Email: sharifirad@hlth.mui.ac.ir